

Kell-e még az ETO?

*Vita a könyvtárosok
Katalist levelező fórumán
(Összegzés)*

Rövid áttekintéssel kezdem az ETO hazai állapotáról annak indoklásául, miért fordult az OSZK KMK oktatási és módszertani osztálya a szakmai közvéleményhez a Katalist levelezőlistán.

1982-ben megszűnt az ETO FID által működtetett fejlesztési rendszere, szerep-körét a Hágában megalakult, profitérdekelt UDC Consortium vette át. 1983-ban Magyarországon is megszűnt az ETO intézményes fejlesztése, bár 1991-ben az OMIKK és a KMK közös kiadásában megjelent az ETO hivatalos magyar nyelvű rövidített kiadásának újabb utánnomása, mégpedig oly módon, hogy számítógépes adatállományba dolgozták fel az OMIKK-ban, sajnálatos módon azonban megsemmisítették azt követően, hogy a belőle nyert szövegfájlt átadták a Fényszedő Üzemnek. A KMK ETO-referense, dr. Rónai Tamás megszerezte és archiválta azt a változatot, amely a Fényszedő olasz szövegszerkesztőjének konverzióit és tördelési utasításait tartalmazza.

Érdekes időbeli egyezés: a vállalkozói szféra humán ágazatából ketten is érdeklődést mutattak a lemezek, illetve az ETO mint számítógépre termelt adatbázis iránt: egy bajai vállalkozó és a budapesti Kovács és Társa Fordító Iroda.

1993-ban az OSZK az MKE-vel karöltve az ETO továbbfejlesztése szervezeti és anyagi alapjainak megteremtése érdekében országos konferenciát rendezett a nagyobb könyvtárak igazgatóinak és feldolgozó főmunkatársainak részvételével. A szervezeti keret, egy létrehozandó ETO-iroda kialakítására a konferencia előkészítői négy változatot terjesztettek elő, ezek között olyan is akadt, amely szerint az iroda működtetője a kulturális kormányzat vagy valamely szakmai szervezet (az MKE, vagy az akkori nevén KIK, mai szervezetében IKSZ), de nonprofit alapítványi vagy könyvtári társulási keretben is elképzelhetőnek látták volna az ETO hazai gondozását. A tanácskozás résztvevői az OSZK-t és a Könyvtártudományi és Módszertani Központot kérték, hogy legyen a fejlesztési iroda létrehozója, gazdája.

1995-ben a Nemzeti Kulturális Alap egymillió forintos egyszeri támogatásával a fejlesztési iroda (az OMIKK után újra) számítógépes adatbázisba vitte az ETO 1991-es kiadását, amely alapul szolgál a Consortiumtól megvásárolt adatbázis (teljes, a középkiadásnak megfelelő adattartalmú, ún. mesterállománya, valamint a megváltozott, új és törölt rekordok fordítás utáni átvezetésére, amelyre Barátné Hajdu Ágneszt kérte fel. Az adatszerkezetet, illetve a kezelőfelületet Fejős László dolgozta ki MikroIshiben. (MikroIshis-szel dolgozza fel a UDC Consortium is az MRF – Master Reference File – adatbázist is.)

A KMK az 1997 őszére összehívott alkalmazói fórumon számolt be az ETO-korszerűsítés magyarországi helyzetéről, majd az ezt követő években minisztériumi támogatást kérve, illetve pályázatokon kísérelte meg a további munkákhoz szükséges pénzt megszerezni. Eredménytelenül.

Mintegy egy évnyi munka anyagi fedezete hiányzott, amikor 1999 novemberének végén megjelent a Katalisten a szakmai véleményeket kérő levél dr. Csapó Edit és Fejős László aláírásával arról, kell-e a magyar könyvtáraknak a honosított ETO.

Ezúton köszönjük meg a témában kapott tartalmas észrevételeket.

Legyen elérhető az interneten!

Az első válasz levelünkre az OSZK belső levelezési hálózatán érkezett, kollégánk, *Király Péter* véleménye szerint „...nem ártana az eddigi munkákat az interneten publikálni, lehetőleg adatbázisszerűen, sőt a hierarchikus struktúra szerint visszakereshető formában.”

A javaslat megvalósítására az adatbázisban lévő rekordok alkalmasak lennének, az akadályt nem ez, hanem jogi korlátok jelentik. A helyzet ezzel ugyanaz, mint az MNB CD-vel: a megvásárolt példány csak belső hálózaton használható.

Az ETO-nak jeles magyar fejlesztői voltak...

Gyuris György, a szegedi Somogyi-könyvtárból:

Magyarország ma már legalább egy évtizeddel lemaradt az ETO-fejlesztésben, legalábbis ami a látható eredményeket illeti. A korábban megjelent Kiegészítések és módosítások... jól reprezentálták a várható változásokat, ezeket be lehetett építeni a nagyjából évtizedenként jelentkező középkiadásokba.

Ma semmit sem tudunk a várható változásokról. Az ETO-val egy kicsit is foglalkozók végső soron légüres térben érzik magukat. Éppen ezért nélkülözhetetlennek tartom a magyar ETO-iroda munkáját, de sokkal nagyobb költségvetéssel, mert így nemhogy a konzorciumnak nem tudunk fizetni, de semmilyen itthon végzendő tevékenységre sem jut pénz.

Magyarország korábban értékes résztvevője volt az ETO-fejlesztésének éppen jeles résztvevői miatt, kár volna ezt a szerepet teljesen eljátszani, amikor mindannyian rá vagyunk szorulva a fejlesztésre.

Konklúzióként: folytatni kell az ETO-iroda munkálatait, esetleg úgy, hogy a nagyobb könyvtárak tagdíjjal is támogatják az iroda működését, de ezt a problémát elsősorban a minisztériumnak kellene megoldania.

A szakkatalógus csak a könyvtáros számára hasznos(ítható)

Pintér László könyvtáros (Pécs) két dolgot lát az érdektelenség hátterében:

1. Az érdeklődés meglenne, csak a pénz nincs meg a támogatásra. (Legalábbis nálunk ez így van.) 2. Érdeklődés sincs, mert a mostanra alakuló számítógépes katalógusok egyre megbízhatóbb tárgyszavas keresési rendszere mindinkább háttérbe szorítja a szakkatalógusnak jobbra csak a könyvtáros számára hasznos(ítható) információit.

Azt hiszem, mindkettő meghatározó, mindkettő az ETO folytatása ellen szól. Én nagyon szeretném, ha lenne ETO-CD, de támogatni nem tudom. Határozott és egyértelmű véleményem: életemet és véretem az ETO-ért, de... Sajnálattal küldöm kiábrándultnak tűnő (az is!) véleményemet és ennél nagyobb sikereket kívánok, üdvözlettel a kitarító megszállottaknak – írja.

Egy felajánlott szótárkészítő program

Bejelentkezett a listára e témában a Bácskai és Kovács Kft-ből „a Kovács”, vagyis FerKo, alias *dr. Kovács Ferenc*, aki egy évekel ezelőtt készített szótárkészítő programjukról és a fordítást támogató szoftverekről értekezik. Elpanaszolja, hogy akkoriban „eljárt az ETO magyarországi gazdáinál”, hogy támogatást szerezzen elképzelésükhöz, miszerint megállapodnak az UDC-vel arról, hogy az ETO eredeti, angol változatát nem profitszerzést szolgáló módon, kétnyelvű szótárként közreadná CD-n, és értékesítési bevételeiből finanszírozható lenne a magyar ETO felhasználási joga és karbantartása. Nem mesélte el, kinél mikor akadt el az elképzelés itthon... („Megnyugtatásul”: később még több ízben lesz módunk olvasni szerinte elutasított ajánlatáról.)

Mit „tud” az ETO, amit más nem?

Csabay Károly (ELTE BTK Központi Könyvtár, igazgatóhelyettes), aki a KMK pár évvel ezelőtti igazgatójaként találkozott már az ETO-karbantartás gondjaival, ugyancsak bekapcsolódott a szakmai véleménycserébe: „Annak a kérdésnek az eldöntéséhez, hogy szükség van-e magyarországi ETO-irodára, először arra kell válaszolnunk, hogy szükség van-e ETO-ra.

Mit „tud” az ETO, amit más nem?

Gondoljunk el két nem azonos, szintaktikailag szabályos ETO-számot, amelyek közül a rövidebb kezdőselethe a hosszabbnak! Ilyenkor a rövid broader term-je a hosszúnak, a hosszú pedig narrower term-je a rövidnek. Az ETO tehát bizonyos tezaurikus információt hordoz, tudjuk, nem eleget, hiányoznak a related term-ek, a lásd még utalások, de amit tud, azt tudja.

Tisztán automatikusan semmilyen tárgyszólista (-rendszer) nem rendelkezik ezzel a tulajdonsággal sem jobbra, sem balra bővülő szerkezetben. Hiszen az ékszj úgyan szj és a karóra óra, de a viziló nem ló és a jóllakás nem lakás.

Addig, ameddig nincs magyar Általános Tárgyszójegyzék, az ETO tudni fog valami olyat, amit más feltáróeszköz nem. Arról az előnyéről nem is beszélve, hogy nemzetközi, nyelvfüggetlen.

Ha most azt tetszenek kérdezni, hogy ugyan, ki keres ma már ETO szerint, akkor tisztelettel jelentem: például én. Olyan könyvet találtam meg vele, példának okáért, amelyről csak annyit tudtam, hogy miről szól – és az egyik szerző keresztnevét...

Válaszom tehát: igen, szükség van magyarországi ETO-irodára, nemzetközi együttműködés szintjén gondozott ETO-ra, szükség lenne pl. az ETO CD-s kiadására, amely valamely vagy (amint gondolom: megfelelő interface kidolgozásával) minden integrált könyvtári rendszerbe beilleszthető. A CD kiadása fedezné is az iroda költségeit. Egy ilyen irodának pedig természetes helye nyilván a KMK (avagy KI) lehetne.”

Az eredményes információkeresés feltétele – a természetes nyelvi alapú információkereső nyelvek mellett – a hierarchikus osztályozás, így az ETO alkalmazása

Megszólalt a vitában *Vajda Erik* projekt-szervező (Magyar Országos Közös Katalógus Egyesület – MOKKA) is:

A kérdés összetett, legalább három részre bontható:

- a) szükség van-e az ETO használatára?
- b) ha igen, akkor ennek érdekében milyen eszközökre és tevékenységekre van szükség?
- c) hol végezhető és hogyan finanszírozható a b) alatti tevékenységek?

Ad a)

Nincs pontos adatom, de tudomásom szerint az ország szak- és felsőoktatási könyvtárainak túlnyomó többsége és közönyvtárainak jelentős része használja az ETO-t, vagyis osztályoz ETO szerint, és állományát ETO szerint kereshetően rendelkezésre bocsátja. Erre természetesen azt lehet mondani, hogy ennek – a jelenlegi gyakorlattól függetlenül – csak akkor van értelme, ha az ETO valóban szükséges ahhoz, hogy az olvasók (könyvtárhasználók) tárgykör szerint információt tudjanak keresni, mégpedig csak objektíve lenne-e szükséges, vagy a használók gyakorlati információkeresései során is.

Ami az első kérdést illeti, a rengeteg tévedés és félreértés ellenére bizvást elmondható, hogy az eredményes információkereséshez mind természetes nyelvi alapozású információkereső nyelvekre (tezauruszokra, kontrollált tárgyszójegyzékekre vagy „szabad” tárgyszavakra – használhatósági sorrendben, amely az utolsó esetben igen gyenge – mind pedig hierarchikus szerkezetű információkereső nyelvekre, osztályozó rendszerekre, sőt a hierarchikus rendszerek jelzetei által kifejezett fogalmak természetes nyelvű kereshetőségére is szükség van. E két „állatfaj” (mármint a természetes nyelvre alapozott rendszerek, jelesül elsősorban a tezauruszok, másfelől pedig a hierarchikus rendszerek) párhuzamos, ill. egyes esetekben a keresés jellegétől függően kizárólagos használata adja a legjobb eredményt.

Előrebocsátva: ha ez a tézis igaz, akkor nyilván az ETO-ra is szükség van, részben eddig elterjedt használata miatt, részben pedig azért, mert nem tudunk más, jobb hierarchikus osztályozórendszert előteremteni.

Ezt az általános tézist (természetes nyelvi alapozású és hierarchikus rendszerek együttes szükségességét) magyarázva a természetes nyelvre alapozott információkereső nyelvek közül vegyük a tezauruszokat, annál is inkább, mert egy ötlet-szerűen és hézagosan, differenciálatlan utalásokkal megtűzdelt „sima” tárgyszórendszer vagy a „szabad tárgyszavak” alkalmazása eleve zsákutca, még akkor is, ha a használó boldog vele, részben mert egyszerű, részben mert (nulla találatról eltekintve, és akkor sem mindig) fogalma sincs róla, hogy mennyi információt veszített el.

Más kérdés, hogy a használókat saját érdekükben a tájékoztató könyvtárosoknak tanítaniuk kellene információt keresni, hiszen sajnálatosan tipikus jelenség, amikor nem is differenciáltan, hanem minden mezőben megpróbálnak azok szerint a magyar szavak, vagy szóösszetételek szerint keresni, amelyeket megfelelőnek tartanak, természetesen törvényszerűen (és a kivétel csak erősíti a szabályt) még akkor is siralmas eredménnyel, ha találtak valamit és az tetszik is nekik. Tehát

vissza a tezauruszokhoz. A jó tezaurusz természetesen nem csupán úgy, mint az ETO (tehát nem csak időnként, és akkor is rosszul, az alosztások révén éppen csak „megtört” monohierarchia szerint), hanem sokkal teljesebben és tökéletesebben képes az információvesztés megakadályozása szempontjából perdöntő relációkat, köztük a két hierarchikusnak nevezhető relációt is kimutatni. Csakhogy a gyakorlati kereséskor nyomon követni a relációkat igen bonyolult, hozzáértő osztályozókat/indexelőket is megpróbáló feladat. Arról már nem is szólok, hogy a tezauruszokra épülő „szakkatalógusok” jelentős részében (ma már elsősorban gépi megoldásokban) a használó nem is tudja megjeleníteni a tezauruszt és annak relációrendszerét. Így persze ismét „visszaköszön” a relációk (esetünkben főként a nem-faj reláció), vagyis a hierarchia elhanyagolásából adódó veszteség. Az ETO csaknem „monorelációs” rendszere nem tökéletes, de egyszerűen kezelhető: az ETO-t használva könnyű a „közlekedés” a hierarchia szintjei között, könnyű a nagyobb terjedelmű fogalmak szerinti információkeresés.

Következésképpen: az ETO hasznos, ám (jó állapotokat feltételezve) nem egyedül használható információkeresési eszköz. Főként pedig sokkal jobb, mint az általában relációik tekintetében tökéletlen, nem egyszer – horribile dictu – idegen nyelvről megfelelő kontroll nélkül fordított „tárgyszórendszerek” vagy éppenséggel a relációkat teljesen elhanyagoló szabad tárgyszavazás, nem is szólva a szabad szövegszavas információkeresésről. Ez még akkor is igaz, ha az utóbbiak adott esetben olyan információkhoz is „utat nyitottak”, amelyek az ETO útján gyakorlatilag nem voltak megközelíthetők.

A használóknak mindezt be kellene mutatni; a használókat minderről meg kellene győzni.

Alighanem módosítaná a helyzetet az ETO kárára, de a fentiek értelmében azt nem feleslegessé téve, ha a különféle szakterületek tezaurusz-ellátottsága teljesebb lenne, illetve ha készülné a szakterületi tezauruszok mellett (és ahogy tudom, készül is) meghatározott típusú könyvtári célokat szolgáló, jelesen közkönyvtári általános tezaurusz, ami nem azonos a minden könyvtárfajtára és szakterületre kiterjedő „általános tárgyszójegyzék” bizvást eltemethető fantazmagóriájával.

Sok kitérő után összefoglalva: az ETO, mivel a magyar könyvtárak jelentős része használja, és mivel – korlátai ellenére – jól használható információkeresési eszköz, szükséges.

Ad b)

Mint ismeretes, az ETO-t gondozó nemzetközi konzorcium a középkiadásoknak megfelelő és ilyen szempontokkal fejlesztett adatbázist, „master file”-t hozott létre, és ezt korszerűsíti. Erre természetesen nálunk is szükség van.

Mivel nem minden használó (sőt igen kevés használó) szaknyelvi angol ismeretei elégségesek, a mindenkori master file (tudom, hogy maszter fájl-nak kellene írnom, de nem visz rá a lélek) terminológiailag hiteles magyar változata is kellene. Ezeknek, tehát az eredetinek és a magyar változatnak – még akkor is, ha ez pénzbe kerülne – hálózaton rendelkezésre kellene állnia, sőt – ha lehet – részleteiben letölthetőnek kellene lennie. Másképp ugyanis nem lehet ETO szerint osztályozni, másrészt a helyi rendszerekből az osztályozó könyvtáros mellett a használó számára is elérhetőnek kellene lennie az ETO-nak (lehetőleg a fogalommegnevezések szöveges kereshetőségével).

A magyar változat szempontjából elfogadható, de kiegészítésre szoruló megoldás, amely az utolsó magyar középkiadást teszi hozzáférhetővé. Kiegészítésen azt értem, hogy az adatbázisnak jelzettartalma tekintetében a mindenkori érvényes nemzetközi master file-nak kell megfelelnie.

Még merészebb álom (amiről, a konzorcium alakulásakor is szó volt), hogy – mivel a master file szintjénél „finomabb”, részletesebb jelzetek meghatározását koordinátatlanul a használókra bízta – nyilván kellene tartani, legalább itthon, hogy ki, milyen „továbbosztásokat” dolgozott ki.

Adatbázisra, és – ha erre mód lenne – rendszeresen felújított CD-re tehát szükség van és mindazokra az anyagi és technikai feltételekre is, amelyek a vázolt tevékenységet lehetővé teszik.

Ad c)

Ha valaki szemügyre veszi a „kulturális alaptörvénynek” és a készülő rendeletnek a Könyvtári Intézettel foglalkozó részeit, világossá válik számára, hogy hol és miből kell finanszírozni az ETO-val kapcsolatos feladatokat. Az osztályozó rendszerek de facto (házánkban sokáig de jure is) szabványok, az e tekintetben a KI által ellátandó feladatokat pedig a törvény meg is határozza. Nem érzem ezért kérdésesnek, hogy a feladat rendszeres, a fenntartáson belüli költségvetési finanszírozást igényel. A nálunk amúgy is – rendszeres feladatokra is – visszatérően alkalmazott pályázati megoldás erre teljesen alkalmatlan. A könyvtárak anyagi helyzetét ismerve az említett feladatokat ellátó apparátus tevékenysége könyvtári hozzájárulásból nem finanszírozható még akkor sem, ha – bár nem örülnék neki – megmondható lenne, hogy az adatbázishoz való hozzáférés ne legyen ingyenes. A kisebbik baj, hogy én nem örülnék; a nagyobbik, hogy az ilyen címen befolyó összeg nem lenne elégséges.

Minden kedves kollégától, akinek türelme volt elolvasni a fentieket, elnézést kérek a terjedelemért, aki meg abbahagyta a közepén, és csak a végére tért vissza, attól különösen, mert akkor jobb lett volna bele se kezdenie.

Mindenkinek szép ünnepet és boldog 2000-et kívánok.

A visszakeresés öt eszköze között kell lennie az ETO-nak!

Válasz György (OMIKK) véleménye:

Vajda Erik tartalmas és részletes hozzászólása a „kell-e ETO?” kérdést „milyen keresőeszközök kellene?” kérdéssé szélesítette. Az általa leírtakkal többségükben egyetértek, részletekben nem mindennel.

Nem csekély számítógépes információkeresési tapasztalatom alapján az a véleményem, hogy az eredményes és hatékony számítógépes információkereséshez (és az OPAC elterjedése óta a kutya közönséges katalóguskeresés is ide tartozik) 5 eszköz párhuzamos használati lehetőségére van szükség. Lehetőségére, mert (mint Erik is írta) azt a konkrét keresésben konkrétan kell eldönteni, hogy az öt eszköz közül melyiket vagy melyek kombinációját használjuk. Ezek a következők:

- 1) tezaurusz;
- 2) „szabad” tárgyszavas keresés;
- 3) hierarchikus osztályozási rendszer;
- 4) speciális adatmezők kötött formátumú keresése;
- 5) szabad szöveges keresés.

Véleményem szerint ezeket az eszközöket szinte optimálisan nyújtja az IN-SPEC adatbázis egy jól körülhatárolt tématerületen. Olyan megvalósítása azonban, amely az ETO-hoz hasonlóan az ismeretek teljes körére kiterjedni törekedne, nincs, és alig is képzelhető el. Ennek a teljes keresési eszköztárnak a megvalósítása inkább csak aszimptotikusan közelíthető célként értelmezhető.

Járjuk sorra az öt eszközt!

A teaurusz szükségességéhez nem férhet kétség. A szinonimák csapdájának elkerüléséhez, a pongyolaságból eredő veszteségek kiküszöböléséhez és sok más keresési probléma megoldásához ez a legjobb eszköz. Jó teauruszt azonban csak korlátozott tématerülethez lehet készíteni. Az általános igényű teauruszok (pl. ROOT) annyira felületesek, hiányosak, hogy épp a keresésre nem használhatók. A különféle területekre készült teauruszok viszont nem egyesíthetők szupertezaurusszá, egyebek mellett azért nem, mert épp az egyik legfőbb cél, a szinonimák kiküszöbölése szenved csorbát egy ilyen egyesítéskor.

A „szabad” tárgyszavak jegyzéke a teaurusz mellett sem szólható le, a teaurusz mellett is megvan a maga helye. Szükségességének három fő szempontja:

Beleférnek olyan jellemző kifejezések, amelyek a teauruszba nem préselhetők bele, például a földrajzi nevek.

Belekerülhetnek a dokumentumok feldolgozása során olyan új fogalmak, amelyek még nem jutottak el a szükségképpen lassabban változó teauruszig, és amelyek a tudomány és egyéb kulturális területek gyors fejlődése során tömegével keletkeznek.

Belekerülhetnek a témát szűkítő olyan speciális kifejezések, amelyek túlságosan részletfogalmak a teaurusz számára, de nagyon jellemzőek a dokumentumok egy szűk körére. Mindemellett ráadásul a „szabad” tárgyszavak jegyzéke a teauruszfejlesztő legfontosabb forrása. Talán ide sorolható a keresés azokban a speciális adatmezőkben is, amelyek formátuma nem kötött, de a kitöltésük besorolási állomány (authority file) alapján történik, mint a katalógusban a szerző vagy a kiadó szerinti keresés. A teauruszos kereséshez ez nem hasonlítható, mert hiányoznak a tárgyszavak horizontális és vertikális kapcsolatai.

A hierarchikus osztályozási rendszer, mint Erik is írta, nélkülözhetetlen. Számos keresési cél másképp elérhetetlen. Talán az általa mondottakhoz hozzátenném: ha volna átfogó teaurusz, akkor is kellene mellette hierarchikus osztályozási rendszer, de mivel ilyen teaurusz nincs, marad az osztályozási rendszer olyan keresésekre is, amelyeket egyébként jobb volna teaurusszal végezni.

A hierarchikus osztályozási rendszer szükségességére tehát a válaszom egyértelmű, az ETO szükségességére már sokkal visszafogottabb: az ETO nélkülözhetetlen, amíg nincs helyette jobb. Sajnos nincs, és sokáig nem is lesz helyette jobb, mert nagy nemzetközi összefogás kéne egy jobb rendszer megalkotására, erre pedig pillanatnyilag nincs meg a szükséges szándék sem.

Miért kellene jobb? Csak nagyon felületesen ismerem az ETO-t, de azt a nagy hibáját igen, hogy a több helyre is besorolandó dokumentumoknak (ha komolyan vesszük, akkor minden dokumentum több helyre sorolandó be) az ETO furcsa összetett jelzettel ad, amely ráadásul nem egyértelmű, függ attól, hogy melyik besorolási helyet tekinti a besoroló elsődlegesnek, ráadásul még így is csak kevés helyre sorolható be a dokumentum. A gépi keresésnek az olyan osztályozási rendszer felel

meg, amelyben csak egyszerű, egyértelmű besorolási jelzetek vannak, azokból viszont akárhányat kaphat egy dokumentum, esetleg úgy, mint a COMPENDEX-ben, hogy vannak közöttük elsődlegesek, azokból is több, és vannak másodlagosak.

Amíg ilyen osztályozás híján kell az ETO, addig természetesen kell a karbantartása is.

A speciális adatmezők kötött formátumú kereséséről könnyen elfelejtkezik az, aki nem keres rendszeresen, pedig ez fontos. A katalógusban ilyen az ISBN vagy ISSN és a kiadás éve szerinti keresés, de a szabadalmi keresésben például nélkülözhetetlen a szabadalomszám szerinti keresés. Ez azért külön keresési típus, mert a kereső kifejezés kötetlen, nem jegyzékből kell venni, viszont a formátuma szigorúan kötött.

Minden más keresési lehetőség megkoronázása, ha mellettük szabad szövegben is lehet keresni. Vannak esetek, amikor ez a leghatékonyabb. Egyes speciális esetekben egészen egyszerű keresés is végezhető így, például a Magyar Elektronikus Könyvtár teljes szövegében mindössze 5 találatot kaptam a „szobort” (sic!) szóra, de az esetek többségében csak akkor használható jól, ha a Boole- keresés mellett erős eszközei vannak a kontextus szerinti keresésre is.

Végül egy egészen más lapra tartozó kérdés: Kedves Erik! Semmiképpen sem kellett volna a master file-t maszter fájlnak írnod, sőt, durva hiba lett volna. Talán mesterállománynak lehet magyarázni, hasonlóan ahhoz, ahogy a hanglemezyártásban mesterlemeznek hívják a master disk-et.

Az ETO-nak jelen pillanatban nincs alternatívája

Bánhegyi Zsolt (MTAK):

Hajrá ETO! Éljenek a belgák, mármint Otlet és La Fontaine. Osztom az előttem szólók, elsősorban Vajda Erik és Csabay Károly s nagyrészt Válas György véleményét. Jó, hogy az ETO szóba kerül végre dr. Csapó Edit és Fejős László fölvetése nyomán. Elvégre már túlvagyunk az 1895-ben alakult, az Institut International de Bibliographie-ből kinövő FID (Federation International de Documentation) első száz évén, amely 1992-ben adta át az ETO gondozását az UDC Consortiumnak (mai székhelye Hága, Hollandia).

Nemrég érkezett be az Extension and Corrections to the UDC 1999 (#21 – November 1999) c. kiadványuk, amely reményeket kelt az ETO nemzetközi támogatását illetően. Már itt leszögezem, az ETO iránti elvtelen elfogultság vádját kerüendő, hogy a több lábbon állás bölcs dolog és az ETO mellett egyéb tartalmi feltárási formáknak is bőven helyük van a nap alatt. Sőt az sem kizárt, hogy ezek a segédeszközök az olvasók számára még az ETO-nál is népszerűbbek. De: egy dolog a népszerűség, más dolog a hatékonyság. Az ETO nyelvfüggetlensége ma is nagy érték, rugalmassága a generikustól a specifikusig a szélesebb fogalom → szűkebb fogalom végtelenített irányába szinte kihívóan kínálja magát.

A nyelvi alapú rendszereknél viszont régóta ismert az a klasszikus kutatási eredmény, amikor 360 diák egy dokumentumot több mint 60-féle terminussal, szóval jellemezett; ez a természetes nyelvi keresés szétartó voltát eléggé szemlélteti.

Az ETO nem igazán emberbaráti külseje mögött egy verhetetlen eszköz lakozik. Ezért lenne fontos, hogy a könyvtáros erőfeszítést tegyen ennek humanizálására.

Vagy: hagyjuk az olvasókat eljátszani a szökeresés szómágiájával, ami kétséges és soványka végeredménye ellenére hatalmas sikerélményt adhat. A könyvtáros-informatikus pedig minden komolyabb keresési szeánszon dobja be magát és – az emlegetett mediátor, közvetítő szerepében – használja pl. az ETO-t. Persze az ETO-val az a baj, hogy nehéz. Az info-, edu-, és egyéb -tainment világoralma idején igazi, 'pokemon' sikere csak az előre megrágott ételeknek van. És rém sajnálatos, de az ETO sikeres használatánál mindkét oldal (könyvtáros–olvasó) bizonyos erőfeszítésére szükség van.

Pár szót szólnék arról, hogy az Akadémiai Könyvtárban a kérdés miként alakult. Magam csaknem húsz éven át végeztem az Akadémiai Könyvtár folyóiratainak szakozását egy országos szaktekintély, Darabos Pál irányításával. Ettől függetlenül (egyáltalán nem a hagyomány ígézetében, hanem egyéb rendszerekben szerzett tapasztalat folytán) állítom, hogy nehéz az ETO-t pótolni, de megkockáztatom, hogy nem is kell. (Hogy kell-e a jelenlegi OPAC-ot kiegészíteni és más keresési eszközökkel felszerelni, az más kérdés. Az ALEPH-rendszerben törzsszállománynak (MTA albázis) tervezzük a tárgyszavazást is (részben az akadémiai disszertációk albázisa tartalmaz már ilyen), és talán az Egyetemi Könyvtár kitűnő tárgyszórendszere alapján ez az elképzelés meg is valósulhat.)

E témával kapcsolatban emliteném, hogy egy mai online katalógus sok mindenben pótolni tudja a tárgyszavak hiányát. A teljes körű permutáció, az indexált mezők, cím, alcím stb. bármely szavának visszakereshetősége, a kulcsszavaknak, a talpban szereplő tárgyi melléktételek stb. szavainak tételes kereshetősége gazdag visszakeresési lehetőséget nyújt magában is. Sőt, pl. az Akadémiai Könyvtár OPAC-jában az ETO-jelzetek egyes részei is kereshetők-böngészhetők a scan 'weto' illetve find 'weto...' – ETO mint kulcsszó – parancsok révén.

Emellett még 1992-ben gépbe vittük az ETO rövidített kiadását, a közepes indexet lásd és lásd honnan stb. egymásra utalással, ekvivalenciákkal. Számos új fogalom és deskriptor beépítését ebbe a rendszerbe a szakozók lehetőség szerint folytatják. Szemben a szabad tárgyszó esetleg hosszú földönkívüliségével, egészen annak tezauruszba kerüléséig, egy ETO fogalom/jelzet pár szinte bevitelkor azonnal a rendszer részévé válik.

Amikor a Rutgers Egyetem gyűjteményében feldolgozó munkát végeztem hónapokon keresztül, az előttem álló polcon a Library of Congress Classification (LCC) két folyóméternyi segédkötete állt mint legszűkebb minimum, nem beszélve a Library of Congress Subject Headings (LCSH)-ről és egyéb apró zsebkönyvekről. Aki használta könyvtárosként a Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszerét – bármennyire is lenyűgöző az egész rendszer – tudja, mennyire komplikált és időigényes ebből egy megfelelő jelzetet kisajtolni, majd kikerekíteni, és a visszakeresés se könnyű. Egyéb okot is lehet találni arra, hogy az LCC nem tekinthető megfelelő alternatívának: a könyvtártudomány az utolsó fejezetbe, a Z-kód alá került. Ami pedig a tárgyszórendszerét, az LCSH-t illeti, ez csodálatra méltó produktum, ám ennek használata sem annyira habkönnyű se a könyvtáros, se az olvasó számára. Ennél még fontosabb, hogy az LCSH nyelvhez (és kultúrához) való kötöttsége miatt más környezetben csak korlátozottan érvényesíthető.

Emiatt nem hiszem, hogy az ETO-nak lenne a jelen pillanatban alternatívája. Az ETO a könyveken, folyóiratokon túl hasznos eszköz lehet egyéb, nem könyv jellegetű anyagok osztályozására, igazi multimédia sztár lehetne. Úgy gondolom, nem

kérdés, hogy ragaszkodjunk az európai kultúrkörhöz igazodó UDC fenntartásához és fejlesztéséhez. Ez utóbbi lényeges, mert tényleg az elavultság és elhanyagoltság jeleit kezdte mutatni.

Én például most tudtam meg – az én hibám –, hogy az ETO irodán a közepes ETO indexet digitalizálták, ha jól értem. Ezt igen nagy jelentőségűnek tartom. A Katalistra küldött levelében Kovács Ferenc is beszél egy hasznos kezdeményezésről, egy kétnyelvű ETO-CD-ről. Amit viszont az ETO-iroda vállalhatna: az ETO használatát bemutató leírást kellene összeállítani. Valamiféle user-friendly kalauz, kiskaté, útmutató nagyon elkelne. Végül leírom az UDC Consortium 1999 márciusa óta élő weboldal-címét: www.udcc.org

A szabad tárgyszóról

Bánhegyi Zsolt véleményére *Válas György* így válaszolt, idézve BZS egyik állítását:

„...és szemben a szabad tárgyszó esetleg hosszú földönkívüliségeivel egészen annak tezauszba kerüléséig egy ETO fogalom/jelzet pár szinte bevitelkor azonnal a rendszer részévé válik.”

Úgy látszik, nem voltam elég világos a „szabad” tárgyszavak jegyzéket illetően. A fenti mondat ETO-ra vonatkozó részében ugyanis kulcsszó a „bevitelkor”. Igen, a rendszerbe bevitelkor szinte azonnal. Ha egyáltalán bekerül a rendszerbe. A „szabad” tárgyszó viszont egyáltalán nem földönkívüli, de nagyon hamar életre kel.

Vegyük példának a Y2K kifejezést. Bekerült már az ETO-ba? Ha igen, mikor? Remélem, hogy nem került be sem oda, sem más valamirevaló osztályozási rendszerbe, sem a jobb tezauszokba. Ez ugyanis átmeneti divatszó. Két vagy három éve ellepte a világot, egy év múlva eltűnik a nihilben. Ennek a három-négy évnek a dokumentumaiban azonban nélkülözhetetlen. Ezért biztos, hogy minden használható „szabadtárgyszó”-jegyzékbe rég bekerült, amelyiknek a témakörét érinti. Ez az egyik tipikus esete annak, amiért a „szabad” tárgyszavak nélkülözhetetlenek. Nem a bölcsek köve szerepében, hanem bizonyos típusú keresések eszközeként, más eszközök mellett.

Ebben a kifejezésben: „Ezért nem hiszem, hogy az ETO-nak lenne a jelen pillanatban alternatívája” pedig a „jelen pillanatban” az a kulskifejezés, amelyen a kijelentés elfogadhatósága múlik.

Szabad tárgyszó – szabad szövegszó

Vajda Erik „visszatérése” a szakmai vitához:

Kedves Zsolt, kedves Gyuri, kedves érdeklődők!

Olvasva Bánhegyi Zsolt írását és Válas Gyuri hozzászólását, majd hozzászólását a hozzászóláshoz, kissé magamba szálltam, és néhány dologban pontosítanék. Mentségemre legyen mondva, hogy a lényegre igyekeztem korlátozódni (kell-e ETO, kell-e ETO adatbázis, ki finanszírozza) és így a szükségképpen ide tartozó egyes elvi fejtegetések során nem voltam elég pontos. Ez mindenek előtt a „szabad tárgyszó”-ra vonatkozik.

Idézek tisztelt kollegáimtól: „Ezzel a témával kapcsolatban még kis kitéréssel emliteném, hogy egy mai online katalógus sok mindenben pótolni tudja a tárgyszavak hiányát. A teljes körű permutáció, az indexált mezők, cím, alcím stb.” (Bánhegyi)

Tagadom. A szabad szövegszó, tehát ami ott van a rekordban és az említett technikával kereshető, valóban jól használható KIEGÉSZÍTŐ, ha eltekintünk a nyelvi korlátoktól. De Isten ments azt hinni, hogy tezausz dezskriptorait, vagy más jól kontrollált tárgyszórendszer tárgyszavait pótolni tudja.

„Jó tezauszt azonban csak korlátozott tématerülethez lehet készíteni. (Válas)

Valóban, a jó tezauszok általában tipikusan szakterületre vagy problémakörre orientáltak. De nem fantazmagória kellően „makroszinten” általános gyűjtőkörű könyvtáraknak a hierarchia viszonylag magas („makro”) szintjén használható általános vagy ha úgy tetszik, széles tématerületű tezauszt készíteni. Erre vannak példák, és ennek érdekében folynak munkák is szép hazánkban.

„A „szabad” tárgyszavak jegyzéke a tezausz mellett sem szólható le, a tezausz mellett is megvan a maga helye. Szükségességének három fő szempontja:

Beleférnek olyan jellemző kifejezések, amelyek a tezauszba nem préselhetők bele, például a földrajzi nevek.

Belekerülhetnek a dokumentumok feldolgozása során olyan új fogalmak, amelyek még nem jutottak el a szükségképpen lassabban változó tezauszhoz, és amelyek a tudomány és egyéb kulturális területek gyors fejlődése során tömegével keletkeznek.

Belekerülhetnek a témát szűkítő olyan speciális kifejezések, amelyek túlságosan részletfogalmak a tezausz számára, de nagyon jellemzőek a dokumentumok egy szűk körére. Mindemellett ráadásul a „szabad” tárgyszavak jegyzéke a tezauszfejlesztő legfontosabb forrása.” (Válas)

Itt különféle dolgokról van szó. A „szabad” tárgyszavaknak eleve nincs jegyzéke (bár előállítható és jó is előállítani), vagyis nincs olyan értelmű – egységesítő – jegyzéke, amit említasz, legfeljebb indexeik így használhatók többé-kevésbé.

A kontrollált jegyzékekbe (pl. földrajzi nevek) kerülő, utalást nem nélkülözhető kifejezések nem szabad tárgyszavak, hanem – általában a tezausz mellékletét képező, nagyon is kötött tárgyszavak (deszkriptorok). Amire viszont utalsz, azok az igen speciális és a tezausz általánosabb fogalmainak részletező (tárgy)szavak, amelyek valóban igen szükségesek, így pl. az OSZKAR tezausszal indexelők is használják őket, de nem alkotnak kontrollált jegyzéket.

„Csak nagyon felületesen ismerem az ETO-t, de azt a nagy hibáját igen, hogy a több helyre is besorolandó dokumentumoknak (ha komolyan vesszük, akkor minden dokumentum több helyre sorolandó be) az ETO furcsa összetett jelzetet ad, amely ráadásul nem egyértelmű, függ attól, hogy melyik besorolási helyet tekinti a besoroló elsődlegesnek, ráadásul még így is csak kevés helyre sorolható be a dokumentum. A gépi keresésnek az olyan osztályozási rendszer felel meg, amelyben csak egyszerű, egyértelmű besorolási jelzetek vannak, azokból viszont akárhányat kaphat egy dokumentum, esetleg úgy, mint a COMPENDEX-ben, hogy vannak közöttük elsődlegesek, azokból is több, és vannak másodlagosak.

Amíg ilyen osztályozás híján kell az ETO, addig természetszerűleg kell a karbantartása is.” (Válas)

Itt valóban az ETO és gépi alkalmazásai terén fennálló hézagok ismeretéről van szó. Az összetett jelzetek minden további nélkül szétszedhetők, és utána akár a teljes összetett jelzettel, akár elemeivel lehet keresni. Ezt a legtöbb valamirevaló szoftver meg tudja oldani. A probléma a fő táblázati számból és általános vagy korlátozottan közös alosztásból álló jelzetek szétszedése. Erre is lenne megoldás,

de a kapható rendszerek vagy nem adnak ehhez megfelelő interfész pontot, vagy a programozók (a java is) lusták ilyen programot írni, és inkább azt mondják, hogy kit érdekel az ETO, a használó ügyis tárgyszóval (a gyakorlatban – sajnos – szabad szövegszóval) keres.

„A speciális adatmezők kötött formátumú kereséséről könnyen elfelejtkeznek az, aki nem keres rendszeresen, pedig ez fontos. A katalógusban ilyen az ISBN vagy ISSN és a kiadás éve szerinti keresés, de a szabadalmi keresésben például nélkülözhetetlen a szabadalomszám szerinti keresés. Ez azért külön keresési típus, mert a kereső kifejezés kötetlen, nem jegyzékből kell venni, viszont a formátuma szigorúan kötött.” (Válasz)

Ez aligha külön kategória az információkereső nyelveken belül. Ha igen, akkor minden, ami szerint keresni lehet (szerző neve, kiadási év stb.) indexelési, osztályozási eszköz lenne. De persze amit írsz, az teljesen igaz.

„Minden más keresési lehetőség megkoronázása, ha mellettük szabad szövegben is lehet keresni. Vannak esetek, amikor ez a leghatékonyabb.” (Válasz)

Hát, én ezt a tartalmi, tárgyköri információkeresés koronájának legfeljebb zápfogon elhelyezett koronaként nevezném. A szabad szövegszavak nélkülözhetetlenek a keresésnél, legalább is bizonyos esetekben (pl. márkanevek). Viszont – nem is szólva a már említett, nyelvi korlátokról – a legjobb eszközök a járatlan felhasználó számára, hogy az összes lehetséges – pontos – találathoz képest nyomorult kis eredménnyel érje be vagy tudomásul vegye, hogy nem talált releváns információt. Tehát szükséges kiegészítők, de nem pótolják az általad felsorolt többi elemeket.

VÉGEZETÜL PEDIG (BÁR TUDOM, HOGY EZT MINDKÉT TANULT BARÁTOM JÓL TUDJA) NEM GYŐZÖM ELÉGÉ HANGSÚLYOZNI, HOGY MÁS A SZABAD TÁRGYSZÓ (ÉN TESZEM BELE) ÉS MÁS A SZABAD SZÖVEGSZÓ (OTT VAN, HA SZERENCSEM VAN, EMLÍTÉSRE MÉLTÓ SZÁMÚ DOKUMENTUMBAN A KERESETT CORPUS-BAN).

Dixi et salvavi animam meam. És megígérem, hogy a vita elvi részeibe még egyszer nem bonyolódok bele, legalább is nem terhelem vele a KATALIST-et.

„Bekiabálás” a pályán kívülről

Az új esztendő levelezési csendjét FerKo verte fel nem éppen barátságos üzenetével, amelyet amúgy általában a rest és tunya közalkalmazottaknak címzett, akik azért annyira mégsem lusták, hogy ne lopnák meg saját intézményüket s rajta keresztül az államot, közpénzen henyélnek meg maszekolnak... – nem idézek többet ettől a számomra nem ismeretlen (azt gondolom levelei nyomán: megszállott) levelezőtől.

Bocsássa meg nekem az Olvasó, hogy FerKo úr „övon aluli ütései” kapcsán felidézem egy immár majd három évtizeddel ezelőtti, zsenge ifjúkori élményemet.

„Sporttudósítóként” próbáltam ki magam: egy húsvét másnapján játszott focimeccsről kellett tudósítanom vidéki városi lapomnak, amelynek külső munkatársa voltam akkoriban, s ifjú, ambiciózus jelöltként valószínűleg én voltam az egyetlen, akit ilyesmire rá lehetett venni.

Bevallom, nem ismertem a foci szabályait, így aztán nemigen értettem, mi zajlik a pályán.

A pálya széléről vadul be-berikkantottak nem éppen szalonképes buzdításokat, s ha rosszul játszottak a fiúk, bizony még nagyobb trágárságokat. Ezeket legalább

értettem, míg a meccs végén abban sem voltam biztos, melyik csapat győzött, mert megzavart, hogy a második félidőre térfelet cseréltek...

Hazamenve a pályaszéli bekiabálások éltek bennem élénken, de ezekből mégsem állíthattam össze a tudósítást, mígnem eszembe jutott, hogy láttam valakit, aki az egész meccs alatt szorgosan jegyzetelt, miközben az órájára is sűrűn rápillantott. Ő volt a jegyzőkönyvvezető, s mint némi nyomozati munkám nyomán kiderült, egy gimnáziumi osztálytársnőm férje... A tőle kölcsönvett jegyzőkönyvből született meg életem első és utolsó sporttudósítása.

A pályaszéli bekiabálásokból semmit sem használtam fel, noha színesíthették volna az írást.

Most sem fogom felhasználni, de nem tehetek úgy mégsem, mintha nem is olvastam volna FerKo vitriolos megjegyzéseit. Ezekről az a szerencsétlen kereskedő jut az eszembe, akinek mindenki ellensége, aki nem lett a vevője. Ha fogadalmamat megszegve most megint „sporttudósítanék”, fél mondattal azt üzenhetném FerKo-nak: „nem erről szól a meccs”...

Bízom benne, rájött azóta ő is.

Főként, amikor elolvasta *Ungváry Rudolf*nak (OSZK) a listára küldött alábbi, tanulmánynak is beillő írását, amelyet a korrekt szakmai vita összegzésének is tekinthetünk, remélve, hogy kissé pesszimista jóslata: „a magyar ETO tönkre fog menni”, nem válik valóra.

Az ETO szükségessége

1. A magyarországi ETO néhány ember személyes teljesítményének köszönhetően lett olyan, amilyen: nemzetközi szinten is az elsők közé tartozó nemzeti változat.

Köszönhette ezt az idők kezdetén Szabó Ervinnek [1877–1918]. Amikor 1895-ben a belga Paul Otlet és Henry LaFontaine kezdeményezésére alakították át Dewey tizedes osztályozását Egyetemes Tizedes Osztályozássá, akkor ebben a kezdeményezésben az univerzális, nemzetközi eszmények mellett volt valami megváltozó – a dokumentáció szakterületét megváltó – igyekezet és reményesség. Nem véletlen, hogy a baloldali „megváltásban” reménykedő Szabó Ervin annyira értékelte ezt a kezdeményezést. Ő már 1900-ban alkalmazni kezdte Dewey Tizedes Osztályozását, és alig néhány évvel az ETO első, francia kiadása után, 1912-ben bevezette a Fővárosi Könyvtárban az ETO első, magyar nemzeti változatát. (Nagy ellenlábasa, a jobboldali Gulyás Pál [1881–1963] a Cutter-féle tárgyszavas osztályozást próbálta meghonosítani 1904–1911 között, lényegesen kisebb sikerrel, s ez hosszú időre meghatározta, hogy Magyarországon nem alakult ki az ETO-val egyenrangú tárgyszavas osztályozási kultúra.)¹

A 30-as években Káplány Géának [1880–1952] köszönhető, hogy a századelő úttörő és a magyar könyvtárügyet megtermékenyítő Szabó Ervini kezdeményezés,

1 *A két, egymással ellentétes felfogású magyar könyvtáros életútjának összehasonlító elemzését lásd Katsányi Sándor: Párhuzamos életrajzok. Gulyás Pál, Szabó Ervin és a korszerű közkönyvtár gondolatának kibontakozása. In: Könyvtári Figyelő, 1995, 5. (41.) évf., 2. sz., p. 199–208.*

melyet az ország sok könyvtárában alkalmaztak már, koordináltan fejlődött tovább. Káplány, Szabóval ellentétben, konzervatív alapállásból kiindulva karolta föl az egyetemes osztályozási rendszert. Értékelvű gondolkodása számára elviselhetetlen lett volna veszni hagyni olyan fejleményt, mely széles körben elterjedt, bevált, és nemzetközileg is kibírta az összehasonlítást. Hosszú évek munkája után 1943-ban jelentette meg az első magyar nyelvű rövidített kiadást.

A Szabó Ervin nevéhez tapadó „haladó” hagyománynak köszönhetően Magyarországon Veredy Gyula [1897–1976] hozzáértő szellemi bábáskodásával – a 40-es évek végén, 50-es évek elején a legtöbb hazai könyvtárba bevezették az ETO-t – sokkal szélesebb körben, mint a csatlós államok közül bárhol. Ez a hagyomány is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az egyetemes, valójában ízig-vérig „nyugati” kezdeményezést megóvhatták attól, hogy helyette marxista alapon, a szovjet „tápaszlatok” nyomán valamilyen „haladóbb” átfogó osztályozási rendszerrel próbáljanak kísérletezni (ahogy ez pl. a Szovjetunióban már a 30-es években a háború után pedig az NDK-ban történt).

Az 50-es évek végétől a 70-es évek végéig Lázár Péternek [1915–1982] köszönhető az újabb, talán minden addiginál erőteljesebb fellendülés az ETO magyarországi történetében. Lázár Péter az Országos Műszaki Könyvtár igazgatójaként és a könyvtárosok szövetségének vezetőjeként úgy próbált kitörni az 56-os forradalmat követően bedeszkázott égboltú országból, hogy meggyőzte a miniszteriális szakmai irányítást az ETO jelentőségéről, és kierőszakolta a FID-hez való hivatalos csatlakozást a hozzá szükséges állami fejlesztési pénzekkel együtt. Megalkította a FID Magyar Nemzeti Bizottságát, amely ettől fogva a kiadásokat gazdálkotta. Lázár Péter szervezésében és az intézményesített, költségvetésből támogatott fejlesztési környezetben nagy és összehangolt munkát végeztek mindazok, akik az ETO magyarországi teljes és középkiadásának készítésében évtizedeken keresztül részt vettek.

A színvonalas szerkesztési munkák végrehajtása és megkövetelése többek között Veredy Gyulának és Babiczky Bélának [1919–] köszönhető; utóbbi lényegében egész munkásságát az ETO magyar nemzeti változatának szentelte.

2. Történeti kronológia

1873	Melvil Dewey kidolgozza tizedes osztályozását.
1876	Dewey tizedes osztályozási rendszerének 1. kiadása: „Classification and subject index...”.
1885	Dewey tizedes osztályozási rendszerének második kiadása: „Decimal classification and relative index for libraries...”.
1893	Az első nemzetközi bibliográfiai kongresszus Brüsszelben, melyen Otlet és La Fontaine játszik a főszerepet.
1895	A második nemzetközi bibliográfiai kongresszus Brüsszelben. Az ETO kidolgozásának kezdete. A modern dokumentáció kezdete.
1900	Szabó Ervin a budapesti Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárában bevezeti Dewey Tizedes Osztályozási rendszerét.
1902	A budapesti Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárának szakkatalógusa tizedes rendszerben jelenik meg.
1904–1911	Gulyás Pál bevezeti a tárgyszavas osztályozást.

- 1905 Az ETO első (francia nyelvű) kiadása.
- 1912 Szabó Ervin kiadja a Fővárosi Könyvtár számára átdolgozott tizedes osztályozását.
- 1913 Máday István ETO-reform javaslata a Zentralblatt für Bibliothekswesenben.
- 1916 A Kereskedelmi Múzeum könyvtárában bevezetik az ETO-t.
- 1923 A Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet könyvtárában (az OMKDK és az OMIKK elődjében) bevezetik az ETO-t.
- 1927–1933 Az ETO második nemzetközi kiadása: „Classification Décimale Universelle”).
- 1934–1953 Az ETO 3. (német nyelvű) nemzetközi teljes kiadása az NSZK-ban.
- 1936 A Széchényi Könyvtárban bevezetik az ETO-t.
- 1937 A Nemzetközi Bibliográfiai Intézet átalakul Nemzetközi Dokumentációs Szövetséggé (Fédération Internationale de Documentation; FID).
- 1938 Az ETO ideológiai jellegű átdolgozása a Szovjetunióban a tömegkönyvtárak számára.
- 1943 Káplány Géza magyar nyelvű rövidített ETO-kiadása.
- 1949 A FID megkezdi az ETO fejlesztésével összefüggő változások rendszeres közzétételét („Extensions and Corrections to the UDC”).
- 1949–1950 Az ETO általános bevezetése a magyarországi könyvtárakban.
- 1950–1955 Az ETO magyar nyelvű rövidített táblázatainak évenkénti kiadása sokszorosított formában.
- 1958 Az ETO magyar nyelvű rövidített kiadása nyomtatott formában Lázár Péter szervezésében, Babiczky Béla szakmai irányításával.
- 1966 Megjelenik az ETO első hivatalos magyar nyelvű rövidített kiadása.
- 1968 Az ETO-t 110.000 könyvtárban használják a világon. A FID kiadja az ETO-táblázatok kiadásának és az ETO revíziójának új szabályzatát.
- 1968–1972 42 kötetben megjelenik magyar nyelven az ETO jórészt teljes kiadása Babiczky Béla szakmai irányításával, Lázár Péter szervezésében.
- 1978 Újra megjelenik – 6000 példányban – az ETO magyar nyelvű rövidített kiadása.
- 1979–1991 Az ETO hivatalos magyar nyelvű rövidített kiadásának újabb utánnyomása.
- 1979–1986 Az ETO teljes magyar kiadásának további, befejező kötetei jelennek meg.
- 1982 Megszűnik az ETO FID által működtetett fejlesztési rendszere. A fejlesztést a Hágában megalakult UDC Consortium veszi át profit alapon.
- 1983–1990 Magyarországon megszűnik az ETO intézményes fejlesztése.
- 1991 Az ETO hivatalos magyar nyelvű rövidített kiadásának újabb utánnyomása. A nyomdai adatállomány az OMIKK-ban.
- 1993 Az OSZK az ETO támogatásának „kicsikarása” érdekében szűk körű konferenciát rendez. A Könyvtártudományi és Módszertani Központot megbízzák fejlesztési iroda létrehozásával.
- 1994 A Nemzeti Kulturális Alap egymillió forintos eseti támogatásával a fejlesztési iroda rövid idejű, sikertelen kísérletet tesz az ETO középkiadásának feltámasztására. Az 1991-es rövidített kiadás adatállománynak jelentős részét sikerült megmenteni.

- 1997 Eredmény nélkül záruló alkalmazói fórum az ETO magyarországi helyzetéről.
- 1999–2000 A magyarországi könyvtárakban változatlanul, érdemben nem csökkenő mértékben, de minden fejlesztési támogatás híján használják az ETO-t.

3. Az ETO a szerkezete alapján monohierarchikus, a használata alapján prekoordinált, az információkereső nyelv típusa alapján mesterséges nyelven alapuló, a gyűjtőköre alapján egyetemes, a szerepe alapján pedig generalizáló (szintetikus) osztályozási rendszer.

Vele szemben vannak a többnyire polihierarchikus, posztkoordinált, természetes nyelven alapuló, túlnyomórészt speciális, individualizáló (analitikus) tárgyszavas és deszkriptoros információkereső nyelvek.

A két fajta rendező rendszer nem helyettesíti egymást, hanem kiegészíti. A korszerű könyvtárakban általában együtt használnak osztályozási rendszert és információkereső nyelvet, az előbbi esetében jelentős részben az ETO-t. Mindezen az eltelt évtizedek számítástechnikai fejlődése érdemben semmit sem változtatott, sőt – nemzetközi téren – újabban tapasztalható a Tizedes Osztályozás és az ETO térnyerése². Ez annak köszönhető, hogy számos integrált könyvtári adatbázisrendszerben kialakították a mesterséges nyelven alapuló hierarchikus osztályozási rendszert kezelni tudó modulokat. A világ összes jelentős nemzeti és nemzetközi adatsere–formátumában kialakították az ETO, ill. a TO kezelésére alkalmas adatmezőket. Mindez az eltelt 10 év fejleménye.

4. A magyar ETO tönkre fog menni.

Magyarországon a legjobb úton vagyunk ahhoz, hogy az a közel 100 éves, a hozzáértő elmékben, az oktatásban és a könyvtárak katalógusaiban felhalmozódott szellemi érték, mely a „nemzet csinósításának” egyik jellegzetes, speciális szakmai eleme, és amely az ETO alkalmazásának kultúráján alapszik, jövátételentlenül megsemmisüljön.

Ennek a szegyénteljes folyamatnak nincsenek anyagi okai. A nemzetközi konzorciummal való kapcsolattartás és a rendszeres karbantartás és szerkesztés költségei eltörpülnek az osztályozási rendszer hazai jelentőségéhez képest.

Az ETO magyarországi lassú megsemmisülésének oka a félretájékoztatottság.

A könyvtáros és dokumentátor szakma jelentős része a számítástechnikai kihívással birkózva, anyagilag és szakmai értelemben lelkileg nagyrészt magára hagyva súlyos szakmai önértékelési válságban van, és nem lép fel kellő határozottsággal a hazai könyvtárosság szellemi eredményeinek védelmében. Egy kisebb része éppen a legújabb számítástechnikai eredmények adaptálásával van elfoglalva; ebben

2 Traugott Koch: *Nutzung von Klassifikationssystemen zur verbesserten Beschreibung, Organisation und Suche von Internet Ressourcen*. In: *Buch und Bibliothek*, 1998, 5. sz., p. 326–335. A közeljövőben „Internet források tökéletesebb leírásához, szervezéséhez és kereséséhez alkalmas osztályozási rendszerek használata” címen megjelenik a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatóban*.

megélt indokolt sikerélményei következtében érthetően nem érzékeli, milyen veszteségek fenyegetik azt a szakmát, melyet maga is művel, és amelynek állapota majd a saját sorsát is befolyásolja. Mindezek következtében nincs megfelelő, határozott információáramlás és nyomásgyakorlás az ETO védelmében a kulturális politikát befolyásoló szereplők irányában. Az így kialakuló tájékozatlanság végzetes hatással van azokon a helyeken, ahol ebben az ügyben érdemi, magas szintű döntést kellene hozni.

Ki kell mondani és képviselni kell az ETO-val kapcsolatban a következőket:

- Nem igaz, hogy az ETO a számítástechnika, az automatizált adatbáziskezelő rendszerek környezetében korszerűtlen osztályozási rendszer. Éppen ellenkezőleg: számítógépes környezetben sokkal inkább kihasználhatók a benne rejlő lehetőségek.
- Nem igaz, hogy az ETO az automatikus indexeléssel, ill. a tárgyiszavas és deszkriptoros információkereső nyelvekkel (a teauruszokkal) szemben korszerűtlen rendező rendszer. Erről már csak azért sem lehet szó, mert a kétfajta rendező rendszer (a prekoordinált osztályozási rendszerek és a posztkoordináltan használható információkereső nyelvek) a priori teljesen különböző, egymást ellentétesen kiegészítő eszköz a tartalom feltárására. Ugyanannyira nem játszhatók ki egymással szemben, ahogy az országúti vagy a vasúti közlekedés sem szemlélhető úgy, hogy melyik a korszerűbb. Mindkettőre elengedhetetlenül szükség van.
- Nem igaz, hogy az internet és a mai, rugalmas felhasználói felületekhez szokott végfelhasználóknak idegen és alkalmatlan volna az ETO. Ez kizárólag az adatbáziskezelő rendszeren múlik. Ellenkezőleg: a korszerű felhasználói felületen sokkal inkább felhasználóbarát módon lehet érvényesíteni az ETO könnyű és egyszerű, például természetes nyelvű, a végfelhasználó által szívesen vett kezelését.

5. Az ETO fejlesztését csak központilag lehet sikeresen megoldani.

Ennek a fejlesztésnek az ETO-t nemzetközi szinten karbantartó konzorciumhoz kell szorosan kapcsolódnia.

A konzorciummal való kapcsolattartáshoz szükséges – valójában nevetségesen kis – összeget, továbbá a rendszeres karbantartáshoz és a karbantartással megbízott személy fizetéséhez szükséges ugyancsak nem nagy összeget nem folytonosan megújítandó pályázatok útján, hanem állandó, a kulturális tárca költségvetésébe beépített összeg alapján kell fedezni, mert ennek a munkának a természete ezt az állandó támogatást megköveteli.

A rendszeres karbantartáson és szerkesztésen túlmenő eseti nagyobb munkák (pl. újabb középkiadás, a teljes kiadás felújítása stb.) anyagi fedezetének előteremtésére részben pályázati, részben hosszútávon betervezett miniszteriális alapokra kell támaszkodni.

Annak érdekében, hogy erre egyáltalán kilátás nyíljen, egyrészt

- mindazokat, akiknek egyáltalán befolyásuk van a döntési helyzetben levő közszereplőkre, határozott és személyre szóló formában, megfelelő személyi stratégia kidolgozása alapján arra kell készíteni, hogy befolyásukat az ETO érdekében latba vessék;
- ésszerű, takarékos, a tényleges munkára koncentrááló munkaköri–szakmai tervet és rendszeres költségvetést kell készíteni a nemzetközi konzorciummal való kapcsolattartás és az ETO-állomány szerkesztési–karbantartási munkáinak folyamatos

megvalósítására, hogy a szakági döntéshozók meggyőzhetőek legyenek a költségek központi fedezésének szükségességéről;

- a nagyobb fejlesztések (kiadási munkák, teljes kiadás adatállományának összegyűjtése, nagyobb volumenű fordítási és terminológiai munkák) érdekében hosszabb távú munkatervet és költségvetést kell készíteni a lehetséges központi és pályázati források párhuzamos feltárásával.

6. Az ETO szép.

Szép, mint minden, ami szervesen, emberek ezreinek hozzáértő, évszázados közreműködésével született. Az ETO mára a magyar szakmai kultúra közkinccse lett.

Az évezred első évtizedében fog eldőlni, hogy a jelenlegi igazgatás hogyan vonul be a magyar kultúrtörténetbe: mint akik elpocsékolnak vagy megmentettek valamit.

*

A szakmai vita kezdeményezői köszönik az elmélyült hozzászólásokat, amelyek megerősítik őket eredeti hitükben: az ETO-ban rejlő rendszerező elvet nemcsak átörökíteni, de folyamatosan frissíteni, gyarapítani kell, s ehhez minden szükséges eszközt, lehetőséget meg kell keresni és találni is.

*

Záradék: 2000. február 18-án a nemzeti könyvtár főigazgatója, dr. Monok István az ETO-korszerűsítésben részt vevő munkatársakkal folytatott munkamegbeszélésen arra tett ígéretet, hogy az OSZK saját költségvetéséből fedezi a munka 2000 szeptemberére várható befejezésének, az MRF-adatbázisfrissítés előfizetésének és az 1999–2000. évi változások december végéig befejeződő átvezetésének költségeit.

Fejős László

A Külföldi Könyvek Központi Katalógusa védelmében

Most nem a Y2K-ről, sem a 3K-ról, hanem a 4K-ról, azaz a Külföldi Könyvek Központi Katalógusa című országos szolgáltatásról lenne halk kérdésem. Kósza, de aggódásra okot adó híreket hallottam. A KK szolgáltatás drasztikus lecsökkenése – ha igaz – talán a legfontosabb lelőhely-tájékoztatói forrástól fosztja meg a könyvtárakat meg a könyvtárosokat. Fogalmam sincs, mi indokolhatja, hogy ez a szolgáltatás éppen most kerüljön elsorvasztásra. Miért ez a sietség? Az az elképzelés, hogy a mai behálózott világban gyerekjáték egy könyv felkutatása, téves, ezt a

hazai referenz-könyvtárosok bizonyára egyhangúlag megerősíthetik. Nem akarok fogadatlan prókátoruk lenni, de úgy érzem, hogy korai még bezárni a hagyományos boltokat: az elektronikus áruházak még nem teljesen működőképeseek.

A KK esetében gyanítom, hogy a megnyirbálására a különféle közös katalógusok, konzorciumok és társulások révén beindított és üzemelő adatbázisok megléte miatt került sor. De aki hivatásszerűen használja ezeket, tudja, hogy a Hálón esetenként csak részleges vagy semmilyen eredményt se kap, a sávszélesség korlátai miatt azt is „csigalassúsággal”. A Közelkat, valljuk meg, igen nehezen használható eszköz. Ennek oka persze az is, hogy amikor a Tempus első pályázatát a mintaszerű együttműködésre példát adó konzorcium megnyerte, és beindította a lecsupaszított Z39.50 alapon működő keresőmotort, számított a további fejlesztésre és további pályázati pénzekre, amelyek aztán nem realizálódtak. Így maradt a Közelkat agyag-lábú óriás.

Az online könyvtári adatbázisok együttműködéses formái főleg az újabb anyag feltérképezésében tesznek jó szolgálatot; az egyes könyvtárak OPAC-jának tájékoztatói eszközként való hasznosságát senki sem tagadja: de egy könyv megtalálásához így nem lehet elkerülni a többszörös belépést, a komplikált keresést esetleg eltérő szintaxisú keresőrendszerekben. (Számomra vitathatatlanul a legkitűnőbb a JATE online katalógusa, és itt szeretném jelezni – s köszönetet mondani azért –, hogy mindenkit megelőzve olyan régi anyagokat is bevettek és elérhetővé tettek az OPAC-jukban, amelyek nagy segítségemre voltak amerikai könyvtári munkáim során.)

A külföldi könyvek lelőhely-tájékoztatására visszatérve attól tartok, hogy megint idő előtt zárunk be kapukat. (Pusztán analógiaképpen jut eszembe például az új kötelepéldány törvény, amely azért volt koraszülött, mert a példánycsökkenés vesztes könyvtárai nem voltak sem szervezetileg, sem anyagilag felkészülve a rendkívül széttagolt könyvelőállítási-könyvkereskedelmi helyzethez való igazodáshoz.)

Még a kilencvenes évek elején – lassan ennek is tíz éve?! – többen szóvá tettük, hogy célszerű lenne a KK anyagát digitalizálni, így ugyanis az egyes könyvtárak esetleg jóval kisebb volumenű retrokonverziós programokra kényszerülnek, mert vissza tudják majd emelni az évtizedek óta bejelentett tételeiket. Ez nem történt meg, és a múltó pillanat rég elmúlt: ma már bizonyára nem lehet és nem is érné meg a KK rekatalogizálásával-retrokonverziójával bajlódni. (Ezt a szerepet majd – más módon – a MOKKA lesz hivatva átvenni.)

Ha már így alakult, csak egy kérésem lenne: legalább ne szüntessünk meg olyan – fontos – szolgáltatást, amelynek a megfelelő helyettesítése még nem garantált.

Bánhegyi Zsolt

Tanfolyami felhívás akkreditált képzésre

Az Országos Széchényi Könyvtár KMK oktatási és módszertani osztálya továbbképző tanfolyamot hirdet – elsősorban iskolai könyvtárosok számára – hagyományos és számítógépes formai feltárásról.

Nem csupán iskolai könyvtárosokat várunk, hanem mindazokat, akiknek erre az ismeretre szükségük van.

A tanfolyam elvégzése során a hallgatók olyan ismeretekre tesznek szert, amelynek birtokában alkalmasak lesznek arra, hogy bibliográfiai leírást tudjanak készíteni a megfelelő szabvány (szabályzat) alkalmazásával bármilyen típusú dokumentumról, meg tudják állapítani bármely besorolási adat egységesített formáját, ki tudják egészíteni a bibliográfiai tételleket a kellő besorolási adattal, és hagyományos cédulakatalógus építése esetén ki tudják jelölni a besorolási tételt, majd annak betűrendi helyét a katalógusban.

A kurzus számítógépes moduljának elvégzésével a hallgatók számára áttekinthetővé válik az integrált könyvtári rendszerek dokumentum-feldolgozásának és kezelésének folyamata, készség szintű ismereteket szereznek ennek Sziren programbeli alkalmazásáról és általános (más rendszerekben is hasznosítható) ismeretekhez jutnak. Ennek alapján zökkenőmentesen lesznek képesek gépi katalógusokat akár saját feldolgozással, akár átvett gépi rekordokkal építeni, és ebből szolgáltatni.

A tanfolyam időpontja:

2000. április 17., 18., 19., 20. és május 10. (hagyományos rész)

2000. május 11., 18., 19. (számítógépes rész)

A tanfolyam első részében a hallgatók megismerkednek a dokumentumok azonosítását, rendezését és visszakeresését biztosító bibliográfiai leírással. Az órákon szerzett ismereteket otthoni feladatok elvégzésével mélyítik el. A feladatokat május 2-ig kell visszaküldeniük, amelyeket a május 10-i foglalkozáson ellenőrzünk.

Tanár: Varga Ildikó

A számítógépes részben a hallgatók gép előtt sajátítják el a számítógépes ismereteket.

Tanár: Fejős László

A tanfolyam vizsgával zárul, a hallgatók **tanúsítványt** kapnak.

Jelentkezés feltétele: felsőfokú iskolai végzettség, valamint jártasság a dokumentumok formai feltárássában.

Jelentkezési határidő: 2000. április 1.

Cím: OSZK oktatási és módszertani osztály 1827 Budapest, Budavári Palota „F” épület

Tanfolyami hozzájárulás: 25000,- Ft

További információ: 22-43-821 – Varga Ildikó, 22-43-821 – Fejős László